

“İKTİDARIN PANOPTİK GÖZÜ OLARAK SALGIN TEDBİRLERİ: KORONAVİRÜS PANDEMİSİ ÖRNEĞİ”

ÖKSÜZ, Hatice¹

¹ İstanbul Aydın Üniversitesi, (Türkiye)

E-mail: haticeoksuz@aydin.edu.tr

Öz

Salgın hastalıklar, tarihin belli dönemlerinde insan topluluklarının gündelik yaşam faaliyetlerini tehdit etmiştir. Milyonlarca insanın ölümüyle sonuçlanan felaketler olarak bilinen salgın hastalıklar, ortaya çıktığı andan itibaren tespit edilmesi ve salgını sonlandırmak adına çözüm arayışları her daim insanlığı meşgul eden konular olmuştur. Bilgiye sahip olmak güce sahip olmak anlamına gelmektedir. Dolayısıyla bilgiyi elinde bulundurmanın en kolay yolu gözetimden geçmektedir. Salgın hastalıklar tarihine bakıldığında da, gözetim uygulamalarının sıklıkla kullanıldığı görülmektedir. Yeni iletişim teknolojileri ile birlikte oluşan enformasyon toplumunda, bireylerin gözetime gönüllü olarak katıldığı ve hapishanenin duvarlarının yıkılarak biçim değiştiği görülmektedir. Koronavirüs vakalarının hızla artarak küresel bir salgına dönüşen Covid-19, küresel çapta tüm devletlerin salgını kontrol altına almak adına gözetim uygulamalarının kullanımını artırdığı bilinmektedir. Salgına dair toplumlar içerisinde oluşan korku, kişisel verilerinin gizliliği konusundan daha önemli hale gelerek bu uygulamalara gönüllü katılımları söz konusu olmuştur. Söz konusu rızaya dayalı bu sürecin geçmişten beri tartışmaların odağında olan gözetim toplumunun meşrulaştırılmasına yönelik eleştirileri de beraberinde getirmektedir. Gözetimin totaliter rejimlerin yükselişindeki rolü oldukça fazladır. Gözetlenen bir toplum yapısının meşru hale gelmesi totaliter rejimlerin yükselişini hızlandırarak insanları sınırları belli olmayan fakat kendi kendilerini kontrol altında tuttukları bir hapishanede yaşamaya mahrum bırakacaktır.

Anahtar Kelimeler: gözetim, covid-19, iktidar, panoptikon, yeni iletişim teknolojileri

Abstract

Epidemics threatened the daily life activities of human societies in certain periods of history. Epidemic diseases, known as disasters that resulted in the death of millions of people, have always been issues that occupy humanity, to be detected from the moment they emerged and to seek solutions to end the epidemic. Having knowledge means having power. Therefore, the easiest way to retain information is through surveillance. Considering the history of epidemic diseases, it is seen that surveillance practices are frequently used. In the information society that emerged with new communication technologies, it is seen that individuals voluntarily participate in surveillance and the walls of the prison have changed by demolishing. Covid-19, which rapidly increased in coronavirus cases and turned into a global epidemic, is known to increase the use of surveillance practices by all states globally to control the epidemic. Fear of the epidemic in societies has become considerable than the privacy of personal data, and their voluntary participation in these practices has been a matter of concern. This consent-based process brings with it criticisms of legitimizing the surveillance society, which has been at the center of discussions since the past. Surveillance played an important role in the rise of totalitarian regimes. The legitimacy of a supervised social structure will accelerate the rise of totalitarian regimes, depriving people of living in an unlimited but self-controlled prison.

Keywords: surveillance, covid-19, power, panopticon, new communication technologies

Giriş

İnsanlık, tarihsel serüven içerisinde salgın hastalıklar, doğal afetler, savaşlar gibi milyonlarca insanın ölümüyle karşılaşmış ve bu tür durumlarla mücadele etmiştir. Geçmişten günümüze milyonlarca insanın ölümüyle sonuçlanan bir çok salgın hastalıkla mücadele etmek durumunda kalan insan toplulukları, bu durumu kontrol altına almak adına çeşitli yöntemler geliştirerek hayata geçirmişlerdir. İlk olarak avcılık ve toplayıcılıkla yaşamını sürdüren insanın, yerleşik hayatın olmadığı bir ortamda salgın hastalığa yakalanma riski oldukça azdır. Tarihin ilk dönemlerinden bugüne değin insanlar öncelikle tarım toplumuna geçerek topraktan elde ettiği mahsul ile yaşamını sürdürürken diğer yandan hayvanları ehlileştirerek hayvanların insanlara daha yakın olmasını sağlamışlardır. Böylelikle insan – hayvan etkileşiminden doğan bazı salgın hastalıklar, tarihin belli dönemlerini meşgul etmiş ve bu salgınlarla mücadele etmek adına bazı kontrol mekanizmalarının geliştirilmesine önayak olmuştur. Tarım toplumuyla birlikte yerleşik hayata geçilmesi, sanayi devrimiyle birlikte kentlerin ortaya çıkması durumu hastalıkların yayılım hızını artırarak epidemik duruma gelmesine neden olmuştur. Tarımla birlikte üretim fazlalığı oluşmuş ve ticaret doğmuştur. Ticaretle uğraşan ilk tarım topluluklarının yazıyı kullandığı bilinmekle birlikte ticaret yolları ve yazılı tabletler aracılığıyla toplumlar arası iletişim ve etkileşim kaçınılmaz olmuştur. Tarihi bir hayli meşgul eden salgın hastalıkların bir çoğu önemli ticaret yollarından İpek Yolu'nun başlangıç noktasını oluşturan Çin üzerinden dünyanın farklı bölgelerine yayılmıştır (Kindersley, 2018: 114). Teknolojik gelişmelerin hız kazanmasıyla birlikte gelişen iletişim ve ulaşım araçları dünyayı Mc Luhan (1962:32)'in deyimiyle küresel bir köye dönüştürmüştür. Teknolojik gelişmeler her ne kadar salgının yayılım hızını artırsa da bir anlamda tedbir alınması açısından da oldukça önem arz etmektedir. İletişim teknolojilerindeki gelişmeler dünyanın bir ucunda baş gösteren salgın bir hastalıktan hızlıca haberdar olmamızı sağlamakla birlikte erken önlem almayı kolaylaştırmaktadır. Aynı zamanda hızlı insan hareketliliği salgının küresel çapta etkili olmasında da dezavantajlı durumdadır.

Çin'in Wuhan kentinden başlayarak kısa bir süre içerisinde tüm dünyada hızla yayılan Covid-19 pandemisi ile birlikte gözetim olgusu üzerine oluşan sorular zihinlerdeki yerini bir kere daha almıştır. Covid-19 pandemisiyle mücadele etmek adına en temel tedbir karantina uygulaması olmuştur. Ülkeler salgınla savaşmak adına bilgi ve iletişim teknolojilerinin kullanımını önemli görmüşlerdir. Hızlı insan hareketliliğini kontrol etmek ve salgınla baş edebilmek adına bilgi ve iletişim teknolojilerinin kullanımı yaygın hale gelmiş; konum ve sağlık bilgilerine ilişkin uygulamalar geliştirilmiş ve insanların bu uygulamaları kullanmalarına yönelik korku ve rıza politikaları oluşturulmuştur.

Yaşanan korku ve endişenin hakim olduğu toplumsal ya da küresel krizler gözetim kavramını beslemektedir. Söz konusu iktidar ve gözetim olduğunda pandemi gibi toplumlara korkuya sevk eden krizlerde panoptik gözetim biçimi kaçınılmaz olmaktadır. Bu açıdan bakıldığında gözetim sistemlerinin rızaya dayalı meşrulaştırılması, bireylerin özgürlükleri ve güvenlikleri bağlamında bir paradoksa neden olmuştur. Daha önce yapılan araştırmalarda bu açıdan bir sonuç ortaya konmaması anlamında araştırmayı önemli kılmaktadır. Yurtiçi ve yurtdışı seyahat yasakları, yeni iletişim teknolojileri aracılığıyla uzaktan çalışma, online eğitim, gibi birtakım önlemler hiç şüphesiz gözetimi de beraberinde getirmektedir. Bilgiye ulaşmanın en kolay yolu gözetimden geçmektedir. Konum ve sağlık bilgilerine erişilebilecek uygulamalar, termal kamera sistemleri, görüntülü görüşme yapılabilen uygulamaların yaygınlaşması gibi salgınla birlikte hayatımızda önemli bir hal alan bu yaşam biçimi yaygınlaşarak hayatımızda yer edinmeye başlamıştır. Bu çalışmada temel problem sürekli tartışma konusu olan gözetim toplumu kavramı Covid-19 pandemisi ile birlikte meşrulaşmakta mıdır? Pandemi sürecinde ülkelerin almış olduğu tedbirler bağlamında gözetim toplumunu nasıl meşrulaştırdığı irdelenecektir. Bu çalışmanın amacı, Covid-19 pandemisi sürecinde iktidarın aldığı salgın tedbirleri bağlamında gözetim meşruiyetinin kaynaklarını araştırmaktır. Bu çalışma kapsamında; iktidar ve gözetim toplumu kavramları derinlemesine incelenerek pandemi sürecine bu kavramların nasıl etki ettiği ve meşruiyet kazandığı noktası betimsel analiz yöntemiyle incelenecektir.

İktidar ve Gözetim Toplumu

İktidar ve gözetim ilişkisi ile toplum arasındaki bağ her zaman tartışmaların odağında olmuştur. İktidar, siyasal ve toplumsal literatürde en temel kavramlardan biridir ve bu zamana değin bir çok tanımı yapılmıştır. Türk Dil Kurumu (TDK) sözlüğünde yer alan bilgilere göre, *“bir işi yapabilme gücü, erk, kudret; bir işi başarabilme yetki ve yeteneği; devlet yönetimini elinde bulundurma ve devlet gücünü kullanma yetkisi; bir yetkiyi elinde bulunduran kişi ve kuruluşlar”* şeklinde tanımları bulunmaktadır. *Bu tanımdan yola çıkılacak olursa iktidar, en genel anlamıyla güce sahip olan ve devlet yönetimini elinde bulundurarak toplumu kontrol eden aygıt rolündedir.*

Bir iktidar biçimi olarak gözün iktidarı Bentham'ın panoptikon kavramı ile başlayıp Michel Foucault ile devam eden çalışmaların bütününden oluşmaktadır. İktidarın gözünün, yeni iletişim teknolojilerini kullanarak yaratmış olduğu gözün iktidarı, insanların yaşamlarını nasıl sürdüreceklerine dair bir kontrol mekanizması oluşturmaktadır.

İktidar kavramına etimolojik olarak bakıldığında anlamını Latince “potere” kelimesinden aldığı görülmektedir. Bu kelime, kabiliyet, idare ve yapabilme anlamlarına gelmektedir (Doğan, 2001:618). İnsanlık tarihi boyunca iktidar kavramı, insanların birbirleri üzerindeki egemenlik kurma dürtüsü ve yönetme – yönlendirme arzusu çerçevesinde şekillenmiştir. Kavram net tanımlanmamakla birlikte, toplumsal bir olgu olarak hayatın her alanında karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla hayatın her alanında karşımıza çıkan bu kavram, tanımı yapılması konusunda zorluklara neden olmaktadır.

Sosyal bir varlık olan insan ile iktidar kavramı arasında sıkı sıkıya bir bağ bulunmaktadır. İktidar, insanların topluluklar halinde birbirlerine bağımlı bir halde yaşamlarının sonucu olarak ortaya çıkan toplumsal bir gereksinimdir. Dolayısıyla bu gereksinim, insan doğasında var olan bir olgudan değil insana özgü bir nesneleştirme süreci olarak görülmektedir. Esgün'e göre, iktidar ilişkileri dahilinde insan, kendi doğasında olmayan bir çeşit nesneleştirme pratikleri ile karşı karşıya kalmaktadır (1999:6). Buradan hareketle iktidara yönelik tartışmaların odak noktasının insanın insana olan tahakkümü olduğunu söylemek mümkündür. Toplumsal yapı içerisinde insanın ne şekilde tanımlanırsa tanımlansın, nasıl yönetileceği her daim bir sorun teşkil etmektedir. Toplumsal yaşamın nasıl kurgulanacağı ya da kurgulu toplumsal yaşam içerisinde nasıl yaşamını idame ettireceği de bir sorun olarak görülmektedir. İktidar kavramı, çoğu zaman güç kavramı ile birlikte anılmaktadır. Siyasal iktidar, toplum üzerine denetim kurmayı güç araçları ile sağlayabilmektedir. Buna karşın, iktidar mutlak bir güç anlamı ile değerlendirilmemelidir. Gizli iktidar süreçlerine sahip olan iktidar, toplum yaşamı içerisindeki ilişkilerinde norm ve değerlerden beslenen bir olgu olarak değerlendirilmektedir (Duverger, 1995:131). İktidar, günümüzde sayısız miktarda olması toplumsal yaşam dahilinde her alana nüfuz ettiği aynı zamanda da toplumsal yaşamı belirlediği göz ardı edilemez bir gerçektir (Urhan, 2013: 207).

Gözetim toplumu kavramı, tıpkı iktidar gibi insanlık tarihiyle birlikte her daim var olan bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Toplumsal ve siyasal değişiklikler bu kavramı etkilemiş ve farklı formlara bürünerek toplumsal hayat içerisinde önemli bir iktidar meselesi haline gelmiştir. İnsan, temel bir dürtüsü olan merakla beraber, sürekli olarak diğerlerinin ne yaptığını bilme ve kendi gelişmelerini takip etme ya da korunma içgüdüsü ile başkalarına bakma gereksinimi duymaktadır. “*Kapitalist iktidar toplumsal denetimin sağlanması sürecinde “göz”ü aşırı bir biçimde vurgulamıştır, çünkü görünmeden gören iktidar ile toplumun bilinç yapısını “göz”ün baskısıyla tahakküm altına alınmaktadır*” (Çoban ve Özarslan, 2016:7).

Gözetim toplumunun oluşum aşamaları, üretim ilişkileri ve biçimlerinde olan değişim ve dönüşüm üzerinden net bir biçimde anlaşılabilir. Gözetim olgusuna ilk değinen isim Karl Marx olarak bilinmektedir. Marx'a göre, emek ve sermaye arasında doğan mücadele gözetimi doğurmaktadır. Dolayısıyla gözetim, kapitalist sistemin sorunsalı olarak ele alınmaktadır. Kapitalist düzenin sürdürülebilirliği anlamında gözetimin sistematik bir hale getirilmektedir. Egemen sınıf, maksimum kar marjı anlayışına dayalı olarak işçilerin verili bir sürede en düşük maliyetle en fazla üretimi için işçi sınıfı gözetlenmektedir. Fabrikalar işçileri tek bir çatı altında toplayarak gözetlenmelerini kolaylaştırmaktadır (Lyon, 1997:20-43). Michel Foucault'nun ele aldığı “Gören mi iktidardır, görülmeyen mi, yoksa görülmeden gören mi?” sorusu üzerine iktidar ve görme kavramları arasında bir bağ olduğunu söylemek mümkündür. Foucault, iktidar olmanın temelinde görülmeden görmek olduğunu altını çizmektedir. Bu durumu da mimari bir kavram olan panoptikon ile açıklamaktadır (Sartori, 2006:9).

Foucault, panoptikon'un şekline dair tasviri “*Hapishanenin Doğuşu*”(1992:251) adlı kitabında yapmıştır. Panoptikon İki ana parçadan oluşur. Halka şeklinde bir bina ve binanın merkezinde yer alan kuleden meydana gelmektedir. Halka şeklindeki yapı hücrelere ayrılmaktadır. Bu hücrelerin her birinde biri dışarı diğeri içeriye bakan iki pencere bulunmaktadır. Dışarı bakan pencereden içeriye ışık girmesi ve içerideki her şeyin görünür olması sağlanmaktadır. İçeri bakan pencereden ise merkez kule tarafından hücre içinin görünür olması sağlanmaktadır. Kulenin iç tasarımı ise içerde birinin olup olmadığının görünmeyeceği şekilde tasarlanmıştır. Dolayısıyla bu mimari yapının özelliğine göre, görme ve görülme arasındaki ayrım net bir biçimde birbirinden ayrılmaktadır. Merkezde yer alan kuleden hücrelerin içerisi görülebilirken kulenin içerisinde birinin olup olmadığı kesinlikle bilinmemektedir.

Foucault'ya göre iktidar ve bilgi birbirine sıkı sıkıya bağlıdır. Panoptikon sisteminde mahkumlar görülmesine karşın ne diğer mahkumlarla ne de kuleyle etkileşim kuramamaktadır. Dolayısıyla burada mahkum “bir bilginin nesnesidir, ancak bir iletişimin öznesi olamamaktadır”. Böylelikle mahkum bir zaman sonra kendisini merkezde yer alan kulenin silüetinden görmeye ve davranışlarını ona göre şekillendirmeye başlamaktadır. Böylelikle otokontrol mekanizması gelişmektedir. Panoptikon bu noktada iktidarın işleyişine olanak sağlayan sürekli ve bilinçli bir görülebilirlik haline olanak sağlamaktadır (Foucault, 1992: 252). Bauman (2017:34), panoptikon yapısına yönelik görüşlerini şu şekilde ifade etmektedir:

Panoptikon'da, sıkı bir şekilde korunan ve güçlü duvarlarla çevrili hücrelerde tutulan mahkumların neredeyse hiç hareket özgürlükleri yoktu; yataklarından hücrelerinden veya çalışma tezgahlarının başından bir yere ayrılmıyorlardı. Yerlerinden kıpırdamıyorlardı, çünkü sürekli bir gözetim altındaydılar, kendilerine gösterilen yerden başka bir yere gidemiyorlar, fazladan bir adım bile atamıyorlardı çünkü (istedikleri zaman istedikleri yerde durup) onları gözleyen gardiyanların ne zaman nerede olduklarını göremiyorlar, o anda gözlenip gözlenmediklerini bilemiyorlardı. Gardiyanların hareket serbestisi ve kolaylığı egemenliklerinin garantisiydi; mahkumların yerlerini terk edememeleri ise “bağımlılıklarının” çok sayıdaki kısıtlamaları içinde en sağlamı, kırılması ya da gevşetilmesi en zor olanıydı. Zamana hükmetmek yöneticilerin iktidar sırrıydı – oldukları yerden ayrılmasına izin vermeyerek ve bütün hareketlerini, uymak zorunda bırakıldıkları bir zaman düzenine bağlayarak mahkumları mekan içinde hareketsiz hale getirmek de iktidarlarını uygulamaya dökmek için başvurdukları başlıca stratejiydi. İktidar piramidi hız, ulaşım araçlarına erişim ve bunun getirdiği hareket özgürlüğü üzerine kuruluydu.

Foucault'nun bu görüşleri çerçevesinde günümüzde enformasyon teknolojilerinin gelişimiyle birlikte kişisel verilere erişim de artmaktadır. Kamera sistemleri, bilgisayar, internet v.b teknolojiler ile eş zamanlı olarak kalabalık bir kitleyi görünmeksizin gözlenebilir kılmaktadır (Bozkurt, 2000: 77). Bugün gelinen noktada gelişen teknoloji bağlamında dönüşen toplumsal yapı içerisinde gözetim olgusunun metaforu haline gelen panoptikon kavramı da dönüşmüştür. Gary T. Marx enformasyon teknolojilerinin gelişimine bağlı olarak yeni bir gözetim biçiminin ortaya çıktığının altını çizer. Bilgisayar teknolojileri “niteliksel olarak gözetimin doğasını değiştirmiş, onu alışkanlık hâline getirmiş, genişletmiş ve derinleştirmiştir” (Marx, 2002: 206-208).

Haggerty'ye göre, Foucault'nun panoptikon kavramını gözetim modelleri içerisinde ilk akla gelen metaforlardan biri olduğundan bahsederek günümüzde bu kavramın gözetimi anlama noktasında yetersiz kaldığını ileri sürmektedir. Gözetimin çağdaş, küresel, siyasal ve politik değişkenlerini anlamak üzere günümüze uygun önerileri sunmaktadır. Bunlar; optikonlar; 'superpanoptikon', 'elektronik panoptikon', 'post-panoptikon', 'omnikon', 'ban-optikon', 'global panoptikon', 'panspektron', 'miyoptik panoptikon', 'fraktal panoptikon', 'endüstriyel panoptikon', 'şehirselleşmiş panoptikon', 'pedagoptikon', 'polyoptikon', 'sinoptikon', 'panoptik diskur', 'sosyal panoptisizm', 'sibernetik panoptikon' ve 'yeni-panoptikon' olarak bilinmektedir (2011:26).

“İzleyici ve Toplum” adlı çalışmasında Mathiesen sinoptikon kavramına değinmektedir. Sinoptisizm, genel olarak modern kitle iletişim araçlarının, özellikle de televizyonun, her şeyden önce, bilinci yönlendirdiği, kontrol ettiği ya da disipline ettiği bir kavramdır (Mathiesen, 1997: 230). Sinoptikonda gözetime katılım zorunlu değildir. Gözetime gönüllü katılımı olanaklı kılan sinoptikon, bu noktada panoptikondan ayrılmaktadır. Gözetimin, televizyon gibi bir boş zaman ve eğlence aygıtı olabilen araçlarla yapılması, 'zorlama' yoluyla değil, 'eğlendirme' yoluyla etki altına alma stratejisinin gelişmesine neden olmaktadır. İktidar tarafınca seçilmiş olan kişilerin yapıp yönettiği televizyon programlarının görünür işlevi eğlendirmek iken, gizil işlevi ise etki altına alarak denetlemektir.

Gözetimin değişen doğası nedeniyle Mark Poster'ın görüşleri önem arz etmektedir. Mark Poster “Enformasyon Tarzı: Post -Yapısalcılık ve Toplumsal Bağlımlar” adını verdiği 1990 yılında yapmış olduğu çalışmada günümüz gözetim pratiklerinin dönüştüğünü ve enformasyon teknolojileri vasıtasıyla panoptikonun süperpanoptikona dönüştüğünü ileri sürer. Bauman'a göre süperpanoptikon, sibermekana taşınan panoptikonun güncel halidir (2010:60). Gözetim teknolojilerindeki gelişmeler, gündelik hayat pratiklerinde sessiz, devamlı ve otomatik bir şekilde izlenen insanların gözetim sürecini anlatmaktadır (Poster, 1990:93).

Omnioptikon gözetim biçiminin öncüsü ise Emanuel Pimenta olarak bilinmektedir. Omniptikon, hem panoptikon hem de sinoptikon etkilerini içeren, aynı zamanda herkesin herkesi izlediği etkileşimli bir süreç olarak

tanımlanmaktadır. Omniptikon, hiper-iletişimin gerçekleştiği küresel ağlarla ve gerçek zamanlı etkileşim sunan teknolojik altyapılar ile ortaya çıkan bir modeldir (Pimenta, 2010: 272). Örneğin, birbirinden farklı mekanlar, bilgisayarlara veya mobil telefonlar gibi gezgin araçlara görüntülerin aktarılması yoluyla, herhangi bir zamanda veya herhangi bir yerde aynı anda izlenebilir hale gelmektedir. Enformasyon teknolojilerinin etkileşimli doğasının sağladığı imkanlar aracılığıyla bilginin herkes tarafından kolayca ulaşılabilir olması ve herkes tarafından eş zamanlı olarak müdahaleye açık olmasıyla birlikte bilgi, simetriye yönelim göstermektedir.

Covid-19 pandemisi ile baş edebilmek adına sosyal izolasyon günlük hayatın akışı içerisinde merkez noktada yer almaya başlamıştır. Görüntülü görüşme uygulamaları, sağlık verilerine erişimi kolaylaştıran uygulamalar, temassız ödeme yöntemleri, termal kameralar, bilgisayar, internet v.b gibi teknolojilerin kullanımı artmış ve bireylere ilişkin veriler gözetim sorunsalını bir kere daha gündeme getirmiştir.

Covid-19 ile Birlikte Alınan Salgın Tedbirleri Bağlamında Gözetim Uygulamaları

Gözetimin esas amacı bilgi sahibi olmakla birlikte disipline edilmiş bir toplum yaratmaktır. Ortaçağ'da yaşanan veba salgını Avrupa'da geniş çapta bir kaos ortamı yaratmıştır. Gözetimin disipline eden etkisi bu salgınla birlikte farkedilir olmuştur. Veba salgınının görüldüğü şehirlerde uygulanması üzere bazı kurallar konulmuş ve bu kurallara uymayanlar ağır yaptırımlara maruz kalmıştır. Salgının çıktığı şehir çevrelenir ve şehre giriş çıkışlar kapatılırdı. Kuralların aksine sergilenen davranışlar ölümle cezalandırılırdı. Şehirlerin her birinin başına bir denetimci atanarak şehirler küçük parçalara ayrılırdı. Böylelikle şehirler gözetim altında tutulmaktaydı. Şehirlerde yaşayanların önceden erzak depolamış olması gerekir ve yalnızca ekmelekle ile şarap için caddelerde, evlerin arasında inşa edilen tahta kanallar kullanılırdı. Bu sistemle halkla malı tedarik edenler arasında bir iletişim olmadan insanların gereksinimlerini karşılamaları sağlanmaktaydı. Tüm bu kurallara uyulup uyulmaması durumu sıkı bir biçimde görevliler tarafından kontrol edilmekte, denetlenmekteydi. Teftişlerin sürekli olarak yapılarak bakışlar her yeri kuşatmaktaydı (Foucault, 1992:245-246). Vebaya yakalanan kentlerdeki durum göstermektedir ki, insanları sabit olarak bir yere kapatmak, hareket alanları denetlemek, insanların kapalı mekanlar dahil her alanda gözetlemek toplumları disipline edecek bir modelin oluşmasına olanak sağlamaktadır. Salgın sonrası şehirlerin hepsi gözetime maruz kalmıştır.

Sağlık sistemleri ve gözetim arasında sıkı sıkıya bir bağ bulunmaktadır. Salgın hastalıkların kontrolü açısından gözetim uygulamaları, toplumsal kontrolün en önemli araçları haline gelmektedir. Salgın hastalıkların yayılım hızı, hastalara ilişkin bilgiler, hastalıkların takip edilmesi gibi bir çok faktörde gözetim unsuruna başvurulmaktadır.

Tarihi süreç içerisinde de salgın hastalıklar boyunca gözetim tedbirlerinin kullanılması ve toplumun bu tedbirlere gönüllü olarak katılımı söz konusudur. Veba salgınına ilişkin alınan tedbirlere bakarak bugün Covid-19a ilişkin gözetim uygulamalarının kullanılması anlamlı hale gelmektedir. Foucault'a (1992:247) göre;

Bu gözetim altında tutma sürekli bir kayıt sisteminden destek almaktadır: temsilcilerin eminlere, eminlerin belediye meclisi üyeleri veya başkanına verdikleri raporlar. “Kilit altına alma'nın başlangıcında, kentte bulunan tüm halkın rolleri belirlenmektedir; İliç kimseyi dışarıda bırakmayacak bir şekilde, ad, yaş, cinsiyetleri” buraya yazılmaktadır bunun bir örneği mahalle eminine, bir diğeri de, gündelik çağrılan yapabilmesi için temsilciye verilmektedir. Ziyaretler esnasında gözlenen herşey -ölümler, hastalıklar, talepler, düzensizlikler- not edilmekte; eminlere ve yöneticilere aktarılmaktadır. Bunlar tıbbi tedavilere ol koymuşlardır; sorumlu bir hekim atamışlardır; ondan «yargıçların emirlerine rağmen salgına yakalanan hastaların saklanmalarını ve tedavilerini önlemek üzere» yazılı bir pusula almayan başka hiçbir hekimin tedavi etme, başka hiçbir eczacının ilaç hazırlama, hiçbir günah çıkartıcının hasta ziyaret hakkı yoktur. Hastalığın kaydı sürekli ve merkezi olmak zorundadır. Herkesin hastalığı ve ölümüne ilişkin rapor iktidar mercilerinden geçmekte, bunlar bu raporları kaydetmekte ve kararlarını bunlara dayandırmaktadırlar.

İktidarın toplumu gözetmesi ve denetim altında tutması durumu yıllar içerisinde artarak devam etmiştir. Salgın hastalıklar gözetim uygulamalarına tarihsel süreç içerisinde her daim kaygan bir zemin oluşturmaktadır. Birbirinden ayrı düşünülmemeyecek olan bu iki alan toplumsal gözetimin meşrulaşması sorunsalını da irdelenmesi gerek bir konu haline getirmektedir. Salgın hastalıklarla birlikte alınan tedbirler doğrultusunda bugün gelinen noktada, gözetimin normleştirilerek meşru bir zemine oturtulması ve bireylerin gönüllü katılımına imkan tanımaktadır. Salgın sürecinde toplum nezdinde oluşan “ne gerekiyorsa yapılmalı” düşüncesi gözetimin meşrulaşmasına fırsat vermektedir. Salgın hastalıkları kontrol altına alma ve bitirme anlayışı içerisinde gözetimin olumlu yönlerine dikkatler çekiliyor olsa da salgın bittikten sonra gözetim uygulamaların devam edeceği görüşünden yola çıkılarak toplumsal gözetimin meşrulaşacağı üzere sorunlu bir temel oluşmaktadır.

Covid-19 ile birlikte Dünya’da ve Türkiye’de pek çok gözetim uygulamaları yoğun bir şekilde kullanılmaya başlanmıştır. Covid-119’un Dünya Sağlık Örgütü (WHO) tarafından pandemi ilan edilmesiyle beraber virüsün bulaştığı kişilerin teşhisi, virüsün yayılım hızını kontrol altına almak, virüslü kişilerle temas edenleri tespit etmek ve tüm bu kişilerin karantina altına alınmasını olanaklı kılan süreç dijital gözetim uygulamalarının kullanılmasını zorunlu hale getirmiştir. Hız çağında yaşadığımız bu dönemde salgının yayılım hızı da aynı oranda olacağı kaçınılmaz olan Covid-19 pandemisinde bu hızı düşürmek için gözetim uygulamalarının sıklıkla kullanımı sağlanmıştır. Bu uygulamalar süreç içerisinde hareket alanını artırmakla birlikte bireylerin konum geçmişlerini, temas ettikleri kişileri, sağlık verilerini kayıt altında tutmaktadır. Hiç şüphesiz, pandemi öncesi bu tür uygulamaların kullanımının olmadığını söyleyemeyiz. Dünyanın bir çok yerinde pandemi öncesinde de termal kameraların kullanımı, sağlık verilerinin kayıt altına alınması, konum geçmişleri, yüz tanıma sistemleri gibi gözetimi meşru kılan uygulamaların kullanıldığı bilinmektedir. Fakat Covid-19 ile birlikte bu uygulamaların kullanımı artmış ve bireylerin bu durumu olağan karşılamasına neden olmuştur. Bireyler salgından bir an önce kurtulma içgüdüsüyle birlikte bu uygulamaların gönüllü bir şekilde kullanarak kontrol edilebilirliği içselleştirmektedir.

Enformasyon toplumu ile birlikte bilginin toplumsal temelini en önemli argümanı haline gelmesi ile beraber salgınla mücadelede başvurulan gözetim uygulamalarına bakılacak olursa, sıklıkla akıllı telefonların, uygulamaların, sosyal medyanın, dijital vatandaşlık olarak nitelendirilebilecek site ve uygulamaların kullanıldığı görülmektedir. Harari, devletlerin sağlık konusunda insanların bilgilerinin toplanmasını oldukça tehlikeli bulduğunun altını çizmektedir. Salgınla birlikte halihazırda var olan bazı süreçlerin hızlandırılabilirliği ve geri dönüşü mümkün olmayan bir hale getirilebileceği konusuna vurgu yapmaktadır. Toplum içerisinde “mahremiyet mi, sağlık mı” sorusu sorulduğunda insanların hiç şüphesiz sağlığı tercih edeceğini ve dolayısıyla mahremiyetlerinden ödün vereceklerini belirtmektedir. Covid-19 pandemisi bitse dahi “*Tamam, bazı şeyleri hâlâ yürürlükte tutmamız lazım, çünkü ikinci dalga, ikinci bir salgın gelebilir ya da sizi nezleden, gripten korumamız lazım*” düşüncesinden yola çıkılarak gözetimin sürdürüleceğine vurgu yapmaktadır. (URL1).

Salgının ilk patlak verdiği yer olan Çin’de yapay zeka, büyük veri gibi teknolojilerin sağlamış olduğu fırsatlardan yararlanmıştır. Virüs ile enfekte olan şüphelilerin genetik analizlerinin ve virüsün mutasyonlarına ilişkin tespit için yarım saat içerisinde yapılabildiği yapay zeka algoritmaları kullanılmıştır. Yine Çin, salgını kontrol altında tutmak ve yayılım hızını azaltmak adına akıllı ses tarama sistemini geliştirmiştir. Eş zamanlı olmak üzere çalışan 3000 adet AI robotu kapasitesindeki akıllı ses tarama sistemi, 580.000’den fazla tarama yaparak 1600’den fazla şüpheli vakanın tespitini yapmıştır. Her bir robot 500 arama yaparak günde 1,5 milyon tarama yapmaktadır. Bu aramaların sonucu vücut ısıları ve semptomlar tasnifli bir şekilde ilgili kurumlara raporlanmaktadır. Guangzhou Gosuncn Robotics tarafından üretilen 5G devriye robotları, insan yoğunluğunun olduğu alanlarda vücut ısısının temassız ve güvenilir bir şekilde ölçümünü sağlayarak yüksek vücut ısısına sahip kişileri tespit edip yetkililere uyarıda bulunmaktadır. Yine Çin, dronelerin pandemiyle beraber sıklıkla kullandığı teknolojilerden biri olmuştur. İnsanları maske takmaları yönünde uyarı veren droneler ayrıca geniş alanlarda da dezenfektan sıkılması için kullanılmaktadır. Droneler ayrıca termal kameralarla birlikte kullanılarak insanların vücut ısılarını ölçmek için kullanılmaktadır (URL3). Ping An’ın Covid-19 sistemi, Yapay Zeka’daki en gelişmiş teknolojilerden biri olan Doğal Dil İşleme Teknolojisini (NLP) uygular. Sistem, programlanmış sorulara göre otomatik diyalogu etkinleştirebilir, konuşmayı anlamlandırabilir, risk değerlendirmesi için sonuçları yapılandırabilir ve kategorilere ayrılabilir ve salgın önleme

ve kontrol yönetimi ekibine rapor verebilir, bu ekip daha sonra şüpheli semptomları olan kişileri doğru bir şekilde takip edebilir (URL 2)

17 Mart 2020 tarihinde İsrail Devleti'nin gizli iç servisi, İsrail Güvenlik Ajansı olarak da bilinen Şin Bet, koronavirüs temas takibi yapılmasına yönelik bir acil durum kararı yayınlamıştır. Şin Bet, virüsün bulaştığı kişileri akıllı telefonları aracılığıyla gözetlemektedir. On dört günlük süre içerisinde bir Covid-19 taşıyıcısı ile yakın olan kişileri tespit etmek için ve eldeki verileri hükümet ile paylaşmak üzere bu servisi kullanılmaktadır (Duke, 2021: 114).

Salgını kontrol altına alma konusunda başarılı olduğu sıkça dile getirilen Güney Kore'de, Güney Kore Hastalık Kontrol ve Önleme Merkezi tarafından MERS virüsünün yayılımını önlemek üzere kurulan karantina bilgi sistemi Covid-19 ile mücadele noktasında da etkili bir biçimde kullanılmaktadır. Bu sistem telekomünikasyon ve havayolu şirketleri ile birlikte işbirliği yaparak insan hareketliliğini kaydını oluşturmaktadır. Bu kayıtlarla birlikte şüpheli kişilerin sağlık çalışanları tarafından zamanında tespit edilip tedavi edilmelerine destek olmaktadır. Seyahat halinde olan kişilerin bu sistemi akıllı telefonlarına yüklemeleri ve 14 gün boyunca sağlık durumlarını bildirmeleri zorunlu tutulmaktadır. Güney Kore, akıllı telefonlar için geliştirilen yazılımlar, kişilerin kredi kartı işlemleri ve CCTV (Close Circuit Television) kapalı devre televizyon görüntüleri ile anlık gözetlenmekte ve kişilerin virüsü taşıyan kişilerle temas halinde olup olmadıkları incelenmektedir. Temaslı duruma düşen kişiler test yaptırması için teşvik edilen uyarılar yapılmaktadır (URL3).

Pandemi sürecinde en zor zamanlarından geçen İtalya'da Cy4Gate isimli bir teknoloji firması, İtalya'ya ve dünyanın bir çok yerine gözetim araçlarını sunmaktadır. Sundukları sistem, hükümetlerin ve sağlık yetkililerinin her vatandaşın hareketlerini ve kimlerle temasa geçtiklerini takip etmelerine yardımcı olacak kitlesel gözetim araçlarıdır (URL 4).

Singapur'da, Trace Together uygulaması ile insanlar kendi numaraları ile sisteme kaydolmakta bluetooth ile insanların kimleler teması olduğu tespit edilmektedir. Kayıtlı oldukları telefon numaraları üzerinden kimlik bilgilerine erişilerek hızlı bir şekilde kişilere ulaşılmaktadır. GovTech firması tarafından Bulut tabanlı olarak geliştirilen ücretsiz bir ziyaretçi kayıt sistemi oluşturulmuştur. Ziyaretçilerin QR kodunu SingPass Mobile uygulamasını kullanarak taramalarını, kişisel bilgilerini yetkili kişiler ile paylaşmalarını sağlamaktadır. İhtiyaç halinde izleme çalışmalarını kolaylaştırmak için kamu kaynaklarından alınan verilerle kullanıcı kimliğini doğrulamasına imkan tanımaktadır (URL3).

Türkiye'de ilk vakanın görüldüğü 11 Mart 2019 tarihinden itibaren alınan önlemlere bakıldığında, ateş ölçmeye yarayan termal kameraların kullanımının artış gösterdiği görülmektedir. Maksam Makine ve Maske Fabrikası, havaalanları, hastaneler, alışveriş merkezleri, hapishaneler, bankalar, okullar, stadyumlar, işyerleri, askeri kurumlar ve bir çok alanda kullanımı uygun olan MKE Termal Kamera Sistemi üretmektedir (URL 5). 7 Nisan 2020 tarihli bilim kurulu toplantısı sonucu Türkiye Cumhuriyeti Sağlık Bakanı Dr. Fahrettin Koca, 'Hayat Eve Sığar' uygulamasının tanıtımını yapmıştır. Bu uygulama ile salgın hastalığa yakalanan bireyler durumuna yönelik bilgi edinebilmektedir. Aynı zamanda uygulamayı kullananlar karantina şartlarını ihlal etmesi durumunda tespit edilmesi halinde güvenlik güçlerine bilgi verebilmektedir (URL 6). Dolayısıyla bu kameralar vasıtasıyla bedene ait bazı bilgiler dijitalleştirilerek depolanmaktadır. Yüz taraması, retina taraması gibi insan bedenine ait verilerin toplanıp takip edilen bilgiler haline gelmesi Lyon'un deyişiyle "beden gözetlemesi"dir. Beden bir veri kaynağı olmakla birlikte bedene ait parçaların kişilerin kimliklerine dair bilgiler içermesi açısından önemlidir. Parmak izleri, ellerin şekli, retina oluşturulan halkalar, yüzün anatomisi gibi kimlik tespiti için kullanılan araçlar beden gözetlemesi olarak nitelendirilmektedir (Lyon, 2006:139-143). Pandemiyle birlikte artış gösteren termal kameraların kullanımı, vücut ısısını ölçen teknolojiler, ses tarama sistemleri gibi teknolojiler insan bedenini gözetiminin bir alanı haline getirmektedir.

Covid-19 ile birlikte yaygınlaşan ve hala daha gelişmeye devam eden bu teknolojilerin sürekliliği, bireylerin gözetime rıza göstermelerine, içselleştirmelerine ve tıpkı panoptikon modelinde olduğu üzere mahkumların kendi davranışlarını kontrol ettikleri oto kontrol mekanizmalarının oluşmasına neden olacaktır. Panoptikon hapishane sistemindeki mahkumlar bugün sokaklarda, evlerde, işyerlerinde, parklarda, alışveriş merkezlerinde ve her türlü kamusal ve özel alandaki mahkumlara dönüşmektedir. Gözetimin günlük yaşam pratiklerinin sıradan bir faaliyetine dönüşmesi giderek toplumsal yaşamda meşru hale gelmekte ve sınırları belli olmayan bir hapishane içerisinde bireyleri sıkıştırılmaktadır. "21. Yüzyılda 21 Ders" adlı kitabında Harari (2018:75), yapay zeka algoritmaları ile elde edilen verilerin işlenmesi ve totaliter rejimlerin gözetim yoluyla dikital diktatörlüğe dönüşmesi yönündeki görüşleri şu şekildedir:

Yapay zeka kullanılarak devasa miktarlarda bilgi, merkezi bir şekilde işlenebiliyor. Hatta yapay zeka yüzünden merkezi sistemler dağıtık sistemlerden çok daha verimli hale gelebilir çünkü makine öğrenmesi, elinde analiz edecek ne kadar bilgi varsa o kadar iyi çalışıyor. Kişisel bilgilerin gizliliğine saygı göstererek veritabanınıza bir milyon insan hakkında kısmi bilgi koyacağımıza bir milyar insana ait tüm bilgileri, her tür gizlilik hakkını hiçe sayıp tek bir veri tabanına toplarsanız algoritmayı çok daha iyi çalışır hale getirebilirsiniz. Örneğin otoriter bir hükümet tüm vatandaşlarına ONA taramasına alanına ve tüm tıbbi verilerini merkezi bir otoriteye bildirmeyi emrederse, genetik ve tıbbi araştırmalar alanında tıbbi bilgilerin kesinlikle gizli tutulduğu toplumlara karşı çok büyük avantaj sağlar. 20. yüzyılda otoriter

rejimlere ket vuran bu başlıca etmen, tüm bilgiyi tek bir yerde toplama çabası, 21. yüzyılda belirleyici bir avantaja dönüşebilir. Algoritmalar bizi daha iyi tanıdıkça otoriter hükümetler de vatandaşları üzerinde Nazi Almanyası'nı gölgede bırakacak derecede mutlak bir kontrol elde edebilir. Ve bu tarz rejimlere direnmek tamamen imkansızlaşabilir. Bu rejim nasıl hissettiğinizi bilmekle kalmayacak; size ne isterse onu hissettirebilecek. Diktatör, vatandaşlara sağlık hizmeti ya da eşitlik getirmese de muhalifleri değil de kendisini sevmelerini sağlayabilecek. Şu anki haliyle demokrasi, biyoteknoloji ve bilişim teknolojilerinin iç içe geçmesini kaldıramayabilir. Ya demokrasi kendini bütünüyle yeni baştan şekillendirecek ya da insanlar “dijital diktatörlük” altında yaşamaya başlayacak.

Sonuç

Bu çalışma koronavirüs salgını ile birlikte ortaya çıkan Covid-19 pandemisi esnasında uygulanan gözetim faaliyetlerinin Foucault'nun panoptikon kavramı çerçevesinde incelenerek toplumsal meşruiyetine yönelik bir bakış açısı sunmaktadır. Gözetim toplumunun teknolojinin gelişimi ve yaşanan toplumsal dönüşümlerle birlikte değiştiği üzerine durulmaktadır. Günümüzde yeni iletişim teknolojileri ve internetin gelişmesi ile birlikte panoptikonun sınırları belli olan duvarları yıkılarak daha geniş bir alana yayılmıştır. İletişim teknolojisindeki gelişmeler tarihsel süreç içerisinde panoptikon kavramını süperpanoptikon, sinoptikon ve omnioptikon gibi kavramlara dönüştürdüğü vurgulanarak mevcut toplumsal yapının anlamlandırılması noktasında önemli olduğu üzerine durulmaktadır. Gözetim toplumunun meşruiyet kazanması noktasında bugün gelinen aşamada çalışma boyunca işlenmiş olan tüm nedenler ve teknolojiler gözetim uygulamalarının artışına ve bireylerin bu uygulamalarda sorgusuz sualsiz kabul etmesine yönelik bir sonuç ortaya çıkmaktadır. Covid-19 pandemisi ile birlikte kişisel verilerin toplanması, depolanması ve işlenmesi noktasında esneklikler meydana gelmiştir. Pandemi ile birlikte dijital gözetimin tahakküm alanı genişlemekte ve bireyler tarafından farkedilirliği azalmaktadır. Salgınla birlikte güdülen politikalar üzerine topluma empoze edilen korku, insanları ne gerekiyorsa yapılması gerektiği yönünde bir savunma haline itmiştir. Dolayısıyla gündelik yaşam içerisinde değişen yaşam pratiklerimiz hızlıca değişmiş, salgının korkutucu boyutundan kaçabilmek adına gözetim teknolojilerinin kullanımına rıza göstermeleri sağlanmıştır. Salgın sonrasında ise bu teknolojilerin kullanımının devam edeceği görüşünden hareketle, salgının yol açmış olduğu bu teknolojilerin kullanımı içselleştirilerek gözetim meşrulaştırılmaktadır.

Pandemi, ekonomik kriz, doğal afetler, savaşlar gibi durumlarda alınan acil durum mahiyetindeki gözetim önlemleri, totaliter rejimlerin yükselişini hızlandırmaktadır. Totaliter rejimlerin kurulması bitişini maalesef ki çok zor bir hale sokmaktadır. Covid-19 pandemisi bitse bile bu rejimlerin yükselişi ivme kazanmaya devam edecektir. Çünkü tıpkı 11 Eylül saldırılarından sonra toplum içerisine ekilen korku kültürü ile bireylerin gözetim uygulamalarına gönüllü katılımları nasıl sağlandıysa Covid-19 salgını sonrasında da tekrar yaşanabilirliği üzerine toplumları gözetime ikna ve rızaya yönlendiren politikaların güdüleceği kaçınılmazdır.

Tarihsel süreç içerisinde bilgiyi elinde bulundurmanın en önemli aracı olan göz, bugün cep telefonu, termal kameralar, uygulamalar, droneler v.b gibi teknolojiler olarak farklı formlara bürünüp tüm kamusal ve özel alanlarımızı işgal etmektedir. Toplumsal yapının şeffaflaştığı günümüzde George Orwell'in 1984'te bahsettiği Big Brother'lar sınır tanımaksızın her yerdedir. Gözetim teknolojilerine gönüllü olarak katılımı gerçekleştiren kullanıcılar bu sistemler sayesinde yaşamlarını 0 ve 1'lerden oluşan kod sistemi içerisine hapsederek bu sistemin kurallarına uygun bir şekilde davranışlarını kontrol edeceklerdir. Dolayısıyla gözetim olgusu, baskı ve denetimden sıyrılarak, bu teknolojilerin ve toplum yapısının getirmiş olduğu her şeyin akışkan bir forma büründüğü bu çağda gönüllülük esasına dayalı olarak meşrulaşan bir olgu haline gelecektir. Panoptikondaki varlığı görünmeyen gardiyan, sınırları belli olmayan bu hapisane sisteminde kullandığımız teknolojilerdir. Bu teknolojilerin gözetimi meşrulaştırması bireylerin kendi kendilerinin oto sansür mekanizmalarını geliştirmesine neden olacaktır.

KAYNAKÇA

- [1]Bauman, Z. (2017). *Akışkan Modernite*. İstanbul: Can Yayınları.
- [2]Bauman, Z. (2010). *Küreselleşme Toplumsal Sonuçları*. (A. Yılmaz, çev.). İstanbul:Ayrıntı Yayınları.
- [3]Bozkurt, V. (2000). *Gözetim ve İnternet: Özel Yaşamın Sonu mu?* Birikim Dergisi, 136, 75-81.
- [4]Çoban,B. & Özarslan, Z. (2016) *Panoptikon: Gözün İktidarı*. İstanbul Su Yayınları.
- [5]Doğan, Ö. (2001). *Max Weber 'de Bilim ve Sosyoloji*. Ankara: İnkılap Kitabevi.
- [6]Duke, Shaul A. (2021). *Nontargets: Understanding the Apathy towards the Israeli Security Agency's COVID-19 Surveillance*. Surveillance & Society, 19(1), 114-129.
- [7]Duverger, M. (1995). *Siyaset Sosyolojisi*, (Ş. Tekeli, çev.). İstanbul: Varlık Yayınları.

- [8]Esgün, U. (1999). *Makro İktidar, Mikro İktidar ve Hukuk*, Birikim Dergisi, 118(1), 25- 35.
- [9]Foucault, M. (1992). *Hapishanenin Doğuşu*. (M. A. Kılıçbay, çev.). Ankara: İmge Kitabevi.
- [10]Haggerty, K. D. (2011). *Tear Down The Walls: On Demolishing The Panopticon*. In D. Lyon (Eds.), *Theorising Surveillance: The Panopticon And Beyond*. London and New York: Routledge. 23-45.
- [11]Harari, Y. N. (2018). *21. Yüzyılda 21 Ders*. (S. Sıral, çev.). İstanbul: Kolektif Kitap.
- [12]Kindersley, D. (2018). *History of the World Map by Map*. London: Dorling Kindersley Publishing.
- [13]Lyon, D. (1997). *Elektronik Göz*. (D. Hattatoğlu, çev.). İstanbul: Sarmal Yayınevi.
- [14]Lyon, D. (2006). *Gözetlenen Toplum*. (G. Soykan, çev.). İstanbul: Kalkedon Yayınevi.
- [15]Marx, G. T. (2002). "What's New About the "New Surveillance?" *Classifying for Change and Continuity*", *Surveillance and Society*.
- [16]Mathiesen, T. (1997). "The Viewer Society: Michel Foucault's "Panopticon Revisited", *Theoretical Criminology*, Vol. 1 No. 2.
- [17]Mc Luhan, M. (1962). *Gutenberg Galaxy: The Making of Typographic Man*. London: Routledge.
- [18]Pimenta, E. (2010). "Low Power Society: Continuous Hyperconsumption And The End Of The Medium Class" *in A Hyperurban Planet*, ASA Art & Technology, London.
- [19]Poster, M. (1990). *The Mode of Information: Poststructuralism and Social Context*. Cambridge: Polity Press.
- [20]Sartori, G. (2006). *Görmenin İktidarı*. (G. Batuş, B. Ulukan, çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- [21]Urhan, V. (2013). *Michel Foucault ve Düşünce Sistemleri Tarihi*. İstanbul: Say Yayınları.

ELEKTRONİK KAYNAKLAR

URL1 <https://www.haberturk.com/dunya-eski-dunya-olmayacak-2621396> Erişim Tarihi: 05.05.2021

URL2 <https://www.prnewswire.com/news-releases/ping-ans-covid-19-smart-audio-screening-system-identified-more-than-1-600-suspected-cases-to-date-301028742.html> Erişim Tarihi: 10.03.2021

URL4 Franceschi-Bicchierai, Lorenzo; (2020), "We Saw NSO's Covid-19 Software in Action, and Privacy Experts Are Worried", *Vice*, (2 Nisan 2020). <https://www.vice.com/en/article/epg9jm/nso-covid-19-surveillance-tech-software-tracking-infected-privacy-experts-worried> Erişim Tarihi: 10.03.2021

URL5 <https://www.iletisim.gov.tr/images/uploads/dosyalar/TurkiyeninKoronavirusleBasariliMucadelesi.pdf> Erişim Tarihi: 25.03.2021

URL6 <https://digitalage.com.tr/coronavirus-takip-uygulamasi-devreye-giriyor-hayat-eve-sigar/> Erişim Tarihi: 20.02.2021.

URL3 Deloitte, Yeni Nesil Teknolojilerin COVID-19 Mücadelesindeki Önemi – Ülke Örnekleri. Nisan 2021

<https://www2.deloitte.com/tr/tr/pages/consulting/articles/yeni-nesil-teknolojilerin-covid-19-mucadelesindeki-onemi.html> Erişim Tarihi: 10.03.2021